

تضمین کیفیت در آموزش عالی

دکتر بدری شاه طالبی^۱

b_shahtalebi2005@yahoo.com

سمیه شاه طالبی^۲

s.shahtalebi@yahoo.com

چکیده

مؤسسات آموزش عالی به دلیل ضرورت های تقاضاگرایی، مشتری گرایی، تعامل با جامعه و جهان کار، تناسب با نیازهای متحول و انتظارات نوپدید و تنوع بخشیدن به منابع مالی، با مسأله کیفیت دست به گریبان هستند. اعضای هیأت علمی و دانشجویان در درون دانشگاه و نیز هم‌تایان اجتماع علمی و حرفه ای های دنیای دانش با توجه به بین المللی شدن آموزش عالی، انتظارات بیش تری از بهبود و ارتقای مداوم کیفیت یاد دهی - یادگیری، پژوهش و فرایند ها و برون دادهای آموزش عالی پیدا می کنند. در این راستا استقرار نظام های تضمین کیفیت به عنوان راهبردی مناسب جهت حفظ و ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی و پاسخی مناسب به چالش های پیش رو مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه الگوی اعتبار سنجی متشکل از ارزیابی درونی، ارزیابی بیرونی می باشد که از مقبولیت بالایی برخوردار بوده و تقریباً در اکثر کشورهای موفق در این حوزه مورد استفاده قرار گرفته است. نظام های آموزش عالی از ارزیابی درونی (خود- ارزیابی) به منظور حفظ و بهبود کیفیت و برای تضمین کیفیت، ارزیابی بیرونی را مورد استفاده قرار داده اند. به طور کلی پیشینه نظام های تضمین کیفیت آموزش عالی در برخی از کشورها به چند ده سال (در ایالات متحده امریکا حدود یک قرن) می رسد اما عمدتاً از دهه ی ۸۰ میلادی است که ضرورت استقرار این نظام به صورت فراگیر در کشورهای متعدد احساس و فعالیت های مشخص در این رابطه آغاز شده است.

^۱ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

^۲ - کارشناس ارشد برنامه ریزی آموزشی (نویسنده مسئول)

کیفیت در آموزش عالی

کیفیت یکی از موضوعاتی است که همیشه در آموزش عالی مورد توجه بوده است، اما شدت و قوت آن متفاوت بوده است. از دهه ی ۹۰ به بعد کیفیت از یک وضعیت حاشیه ای به یک مسئله برجسته و قابل توجه در کنار مسائل مالی تبدیل شده است. این مفهوم در آموزش عالی نسبت به سایر حوزه ها، بحث انگیزتر و تصورات نسبت به آن متنوع تر است. آموزش عالی همیشه زمینه محور بوده، لذا تصورات موجود در خصوص کیفیت در آموزش عالی متمرکز بر زمینه (محیط) می باشد.

از نظر یونسکو کیفیت در آموزش عالی مفهومی چند بعدی است که به میزان زیادی به وضعیت محیطی (زمینه) نظام دانشگاهی، مأموریت یا شرایط و استانداردهای رشته دانشگاهی بستگی دارد. براین اساس نمی توان گفت که کیفیت از یک نظریه عمومی یا یک الگوی کلی بدست می آید.

تعریف کیفیت از سوی شبکه بین المللی نهادهای تضمین کیفیت

این نهاد کیفیت را میزان تطابق وضعیت موجود نظام با یکی از حالت های زیر تعریف کرده است:

الف- استانداردهای از قبل تعیین شده

ب- رسالت، اهداف و انتظارات

تعریف عملیاتی کیفیت

*مناسب بودن برای هدف معین (fitness for the purpose)

*مناسب بودن اجزاء نظام برای دستیابی به هدف معین

* مناسب بودن درون داد ها (دانشجو، برنامه درسی و ...) با هدف

* مناسب بودن فرایند ها (تدریس، یادگیری و ...) با هدف

* مناسب بودن برون دادها (دانش آموختگان، آثار علمی و ...) با هدف

* مناسب بودن پیامدها (میزان اشتغال در شغل معین و ...) با هدف شواهد نشان می دهد که افزایش هزینه ها در آموزش عالی و به عبارتی اختصاص منابع مالی بیشتر در قبال بازده و فرآورده های کمتر، ناشی از فقر کیفیت در نظام آموزش عالی و فعالیت های آن است.

بطور کلی ۴ الزام توجه به کیفیت عبارتند از:

۱. الزام حرفه ای
۲. الزام اخلاقی
۳. الزام رقابتی
۴. الزام مسئولیت پذیری و پاسخگویی

اهداف و کار کردهای تضمین کیفیت

در خصوص اهداف و کار کردهای تضمین کیفیت نظرات متنوعی ارائه شده است. ون دام^۱ (۱۹۹۹) چهار هدف را از اهداف اصلی تضمین کیفیت بر می شمرد که عبارتند از: ۱) بهبود کیفیت آموزشی، ۲) پاسخگویی، ۳) ارائه اطلاعات به جامعه و شفافیت در قبال بازار و ۴) هدایت نظام آموزش عالی در زمینه منابع و برنامه ریزی. ویتنس^۲ (۲۰۰۱) معتقد است نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی دو هدف عمده را دنبال می کند:

۱. بهبود کیفیت آموزش و یادگیری
۲. فراهم کردن زمینه پاسخگویی

^۱ - Van Damme

^۲ - Waeytens

بازرگان (۲۰۰۱) حفظ و بهبود و ارتقاء کیفیت را دو هدف اصلی فرایند تضمین کیفیت در آموزش عالی می داند.

بیانیه bologna

بیانیه بلونیا در سال ۱۹۸۹ به تصویب اتحادیه اروپا رسید و اهمیت توجه به پویایی سیستم های آموزش عالی را مورد تأکید قرار می دهد. این بیانیه در جهت ترویج اهداف زیر میباشد:

* استقلال و خودگردانی دانشگاه ها

* تضمین کیفیت

* مطابقت برنامه های درسی

* مرتب کردن و سازماندهی سطوح آموزشی

* سیستم انتقال اروپایی

* دیپلم تکمیلی

سیستم تضمین کیفیت

کیفیت = تابعی از ۹ عامل M می باشد:

اشخاص (اساتید- دانشجویان)^۱، مواد^۲، تجهیزات - ماشینی^۳، مدیریت^۴، روش^۵،

ارزیابی^۶، انگیزه^۷، بودجه^۸، تجارت^۹

-
- 1- Man (Academic staff & student)
 - 2 - Materials
 - 3 - Machines – Equipment
 - 4 - Management
 - 5 - Methods
 - 6 - Measuring
 - 7 - Motivation
 - 8 - Money
 - 9 - Markets
-

به طور کلی بیشترین مسئولیت مدیریت ایجاد سیستم تضمین کیفیت بوده است که شامل تعریف مکانیسم ها، مراحل و طرز عمل و اسناد دولت، سازماندهی همه منابع، پرسنل دانشگاهی، دانشجویان، تجهیزات، فضا و ایجاد وسایلی برای کنترل کیفیت می باشد.

در این سیستم موارد زیر باید به طور شفاف توضیح داده شود:

- چه کسی کار را انجام می دهد؟
- چه چیزی را انجام می دهد؟
- چگونه انجام می دهد؟
- مسئولیت آن بر عهده چه کسی است؟

به منظور ایجاد سیستم تضمین کیفیت چندین گام وجود دارد:

۱. تعریف کیفیت
 ۲. برنامه ریزی کیفیت
 ۳. فراهم کردن شرایط برای تفهیم مفهوم کیفیت
 ۴. کنترل کیفیت (خود ارزشیابی و ارزشیابی بیرونی)
 ۵. انجام ارزیابی برای اصلاح نقایص و کمبودها
- سیستم تضمین کیفیت از چرخه ی دمینگ پیروی می کند، کیفیت در این چرخه شامل: طراحی، اجرا، بررسی و عمل می باشد.

طراحی کیفیت (برنامه)

در هر عاملی تعاریف کیفیت بر اساس اسنادی با جزئیات کامل و مطابق با توانایی ها و شرایط، پایه -گذاری شده اند.

اجرای کیفیت

رؤسای دانشگاه ها موظف هستند تا تمام شرایط ضروری و عوامل تضمین کیفیت را فراهم کنند. اما، اجرای کیفیت معمولاً به عقب انداخته شده و مطابق با برنامه تنظیم شده پیش نمی رود. دلایل این کار وجود چند عامل است به عنوان مثال:

- مطالعات و تجهیزات کافی وجود ندارد
- نمره های پایین دانشجویان برای ثبت نام برای ترم بعد
- اعضای هیأت علمی در انتقال دانش و نظارت بر دانش مشارکت کمی دارند

اهداف ارزشیابی

خود ارزشیابی به عنوان اولین گام در ارزشیابی شامل سه هدف است:

- بینش و دید مناسب و کلی از فرایند تدریس، در نظر گرفتن تأثیر فرایندهای پژوهشی در فرایند تدریس
 - تجزیه و تحلیل عناصر مثبت و منفی در مؤسسات آموزش عالی (بوسیله تجزیه و تحلیل SOWT)
 - تهیه و تدارک ابزارهای ارزشیابی درونی بر مؤسساتی که وظیفه ارزشیابی درونی را بر عهده دارند
- به طور کلی کیفیت در مؤسسات آموزش عالی یک مقوله پیچیده است و بستگی به کارمندان، اعضای هیئت علمی، دانشجویان، مدیریت، روش های تحقیق و آموزش، محتوای برنامه های آموزشی، تجهیزات پژوهشی و آموزشی، پشتیبانی های تدریس (برنامه های آموزشی و...)، انگیزه، بودجه (به عنوان ابزاری برای کار و توسعه) و تجارت مؤلفه های نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در ۹ پرسش اساسی مطرح شده اند که عبارتند از:

۱. چیستی کیفیت (What)

۲. چرایی ارزشیابی کیفیت (Why)

۳. چه کسی تصمیم می گیرد و ارزشیابی می کند (Who)

۴. کدام که شامل: (Which)

- ارزشیابی با کدام موضوعات (About Which)
- ارزشیابی از طریق کدام روش، الگو و ساختار سازمانی (Through Which)
- ارزشیابی با کدام معیارها (الزامات، استانداردها و...) (By Which)
- ارزشیابی در کدام زمینه های فرهنگی (In Which)
- ارزشیابی با کدام موانع (Against Which)
- ارزشیابی منتهی به کدام نتایج و کار کردها (To Which)

اساس خود ارزشیابی

خود ارزشیابی شامل ۴ مسأله زیر است:

- چه فعالیت هایی از اساتید به رسمیت شناخته می شود؟ (فعالیت های رسمی اساتید در آموزش عالی چیست؟)
- اساتید این فعالیت ها را از چه راهی انجام می دهند؟
- اساتید رسمی در آموزش عالی چگونه خود ارزشیابی را دنبال می کنند؟
- چه تغییراتی به منظور پیشرفت اعضای هیأت علمی در نظر گرفته شده است؟

نقش مدیران در تضمین کیفیت

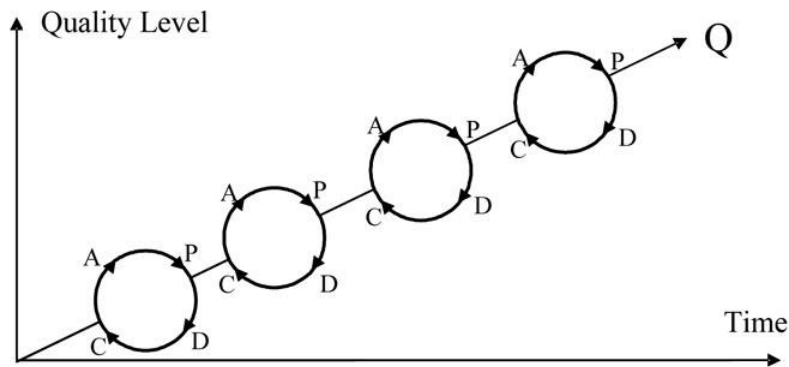
مدیریت اولین عامل و مهم ترین عامل در تضمین کیفیت است زیرا کیفیت پروژه ها در همه بخش های کار در مؤسسات بسته به مدیریت است و مدیریت شرایط تجزیه و تحلیل کیفیت برنامه های (اجرا شده) را فراهم می کند از طرفی اصلاح نقایص و جلوگیری از بروز

نقایص و کاستی ها بر عهده مدیریت بوده و مکانیسم هایی را برای کنترل مداوم کیفیت ارائه می کند.

مشارکت دانشجویان در فرایند ارزشیابی

در جدید ترین نوع از ارزشیابی مؤسسات آموزش عالی دانشجویان به عنوان یکی از مشارکت کنندگان در آموزش عالی درگیر هستند.

“ به همان اندازه که شرایط و ویژگی های یک معلم در فرایند آموزش عالی مهم است عقاید و نظرات دانشجویان در مورد برنامه درسی و کیفیت آن نیز حائز اهمیت می باشد.”

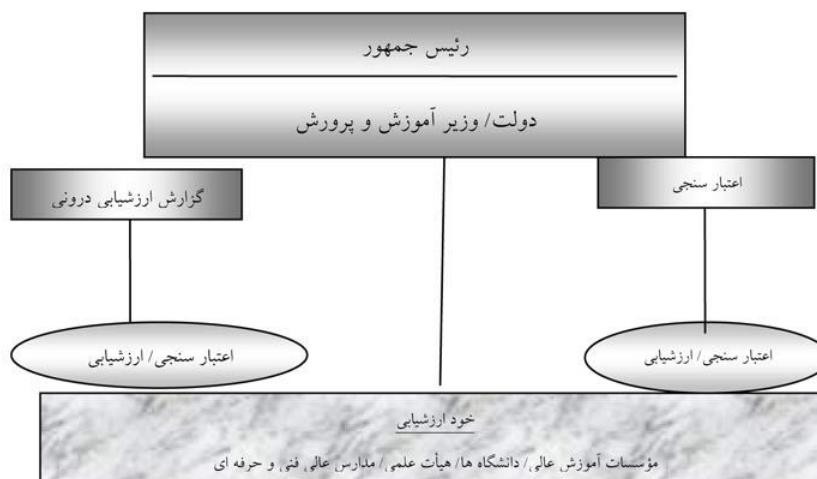
هر دایره بایستی از نظر بعد کیفیت بهتر باشد.

مهم ترین مؤلفه های نظام های تضمین کیفیت آموزش عالی از دیدگاه بیلینگ

۱. موضوع ارزشیابی
۲. منابع اطلاعاتی
۳. معیارها
۴. مراجع و قضاوت کنندگان

۵. ساختار دولتی یا غیر دولتی نهاد ارزشیابی
۶. نوع روش و فعالیت ارزشیابی مانند درونی یا بیرونی بودن
۷. چهارچوب و دستورالعمل ها
۸. اهداف ارزشیابی
۹. چگونگی گزارش
۱۰. چگونگی پیگیری و نتایج

نمودار دانشگاه سیریل از ارزشیابی و اعتبارسنجی

نقش ها و اختیارات

پس از نهاد تضمین کیفیت مراجع زیادی وجود دارد که برای ارزشیابی تضمین کیفیت می توان به آن ها مراجعه کرد که این نهادها عبارتند از: (۱) اعضای تیم بازدید کننده، (۲) خبره ها، (۳) مؤسسات، (۴) دولت، (۵) نهادهای حرفه ای در ارزشیابی برون دادهای برنامه، (۶) استخدام کنندگان در ارزشیابی برون دادهای برنامه

رویکردهای تضمین کیفیت

بازرگان (۲۰۰۲) رویکردهای تضمین کیفیت را در سه دسته طبقه بندی نموده است: نوع اول: رویکردی است که در نظام آموزش عالی آمریکا در طول یک قرن ارزیابی و اعتبارسنجی برنامه ها و مؤسسات توسعه داده شده است.

نوع دوم: بوسیله کشورهای اروپایی و بعضی از کشورهای صنعتی در طول دهه گذشته مورد استفاده قرار گرفته است.

نوع سوم: برای تضمین کیفیت در کشورهای در حال توسعه و در جهت برانگیختن اعضای هیأت علمی برای داشتن یک نقش فعال در فعالیت های بهبود کیفیت و هموار کردن راه برای شفافیت و پاسخگویی در آموزش عالی رویکردی مناسب تشخیص داده شده است. ارزیابی درونی یا خودارزیابی که با مشارکت فعال کلیه اعضای هیأت علمی انجام می گیرد در قالب نوع سوم از رویکردهای تضمین کیفیت قرار می گیرد. ون دام (۱۹۹۹) ضمن اشاره به تفاوت روش شناسی های تضمین کیفیت چندین روش را بیان می کند:

- ۱- در بسیاری از کشورها، تضمین کیفیت بر مبنای یک نوع خود_ارزیابی استوار می باشد.
- ۲- انجام بازبینی توسط هیأت همگنان یا متخصصان بیرونی
- ۳- ترکیب ارزیابی درونی و بیرونی
- ۴- ممیزی کیفیت؛ برای مؤسساتی که خود کنترل فرایند تضمین کیفیت را به عهده دارند جهت انجام یک فرا-بازبینی از کارکرد و سازوکارهای کنترل کیفیت انجام می گیرد.

اعتبارسنجی و تضمین کیفیت

الگوی اعتبارسنجی با توجه به شرایط بین المللی به عنوان رویکردی مناسب و قابل انعطاف برای تضمین کیفیت و پاسخی به چالش های پیش روی نظام آموزشی مورد پذیرش واقع شده است. ویژگی اصلی اعتبارسنجی جلب مشارکت و همکاری فعال جامعه دانشگاهی در فرایند

تضمین کیفیت و درگیر نمودن ذی نفعان درون و برون نظام آموزش عالی در این فرایند است. در زیر فرایند اعتبارسنجی به طور خلاصه ذکر شده است.

فرایند اعتبارسنجی

مراحل فرایند اعتبارسنجی عبارتند از:

- ۱- ارزیابی درونی
- ۲- مرور ارزیابی درونی توسط هیئت همگنان
- ۳- بازدید از محل
- ۴- اقدام (قضاوت)
- ۵- بازنگری بوسیله هیئت های خارجی به صورت مستمر

ارزیابی درونی (خود-ارزیابی) و تضمین کیفیت

اهداف خود-ارزشیابی

- ۱- بینش و دید مناسب و کلی از فرایند تدریس، در نظر گرفتن تأثیر فعالیت های پژوهشی در فرایند تدریس
- ۲- تجزیه و تحلیل عوامل مثبت و منفی در مؤسسات آموزش عالی (بوسیله تجزیه و تحلیل (swot)
- ۳- تهیه و تدارک ابزارهای ارزشیابی درونی برای مؤسساتی که وظیفه ارزشیابی درونی را بر عهده دارند.

فرایند ارزشیابی درونی

این فرایند در قالب یک چارچوب نظامدار و قابل انعطاف در ۴ مرحله و ۱۴ گام به شرح زیر می باشد:
الف) برنامه ریزی، ب) اجرا، ج) عمل و پیگیری، د) فراهم نمودن مقدمات انجام ارزیابی بیرونی و اعلام داوطلبی برای آن.

گام های برنامه ریزی در ارزیابی درونی

- ۱- آشنا کردن اعضاء نظام/مؤسسه با ضرورت ، فلسفه و نقش ارزیابی درونی در بهبود مستمر کیفیت
- ۲- تشکیل کمیته راهبری ارزیابی درونی در واحد مورد ارزیابی
- ۳- تصریح و شفاف سازی رسالت و اهداف واحد
- ۴- تعریف و تدوین عوامل
- ۵- تعریف و تدوین ملاک های مناسب در خصوص هر یک از عوامل
- ۶- تعریف و تدوین ملاک های مناسب در خصوص هر یک از ملاک ها و معیارهای قضاوت
- ۷- مشخص کردن داده ای مورد نیاز جهت سنجش نگرش ها
- ۸- طراحی و تدوین ابزارهای اندازه گیری جهت گردآوری دادها

گام های اجرا در ارزیابی درونی

- ۱- گردآوری دادها
- ۲- تجزیه و تحلیل دادها
- ۳- تهیه و تدوین گزارش مقدماتی ارزیابی درونی
- ۴- تهیه و تدوین گزارش نهایی ارزیابی درونی

عمل و پیگیری در ارزیابی درونی

در این مرحله مؤسسه نظام برنامه بر اساس نتایج حاصل از ارزشیابی درونی و نمایان شدن نقاط ضعف، قوت، فرصت ها و تهدید ها به اقدام و عمل در جهت بهبود وضعیت واحد می پردازد.

فراهم نمودن مقدمات انجام ارزیابی بیرونی و اعلام داوطلبی برای انجام آن

در این مرحله واحد مورد ارزیابی سعی می کند در جهت تسجیل کیفیت و تأیید هممتایان بیرون از واحد گام بردارد.

ارزیابی بیرونی و تضمین کیفیت

فرایند تضمین کیفیت علاوه بر حفظ کیفیت، به دنبال ارتقاء کیفیت و پاسخگویی و جلب اعتماد و اطمینان ذی نفعان از نظام آموزش عالی است. از سوی دیگر ارزیابی درونی در جهت تحقق اهداف مذکور لازم اما کافی نیست. ضرورت ارزیابی بیرونی جهت کسب تأیید همگنان و تضمین کیفیت نظام ضروری می باشد. جهت انجام این امر لازم است که وضعیت مورد ترسیم در ارزیابی درونی با استانداردهای از پیش تعیین شده و یا الزامات (حداقل ها) مورد مطابقت قرار گیرد.

مراحل پیشنهادی ارزیابی بیرونی عبارتند از:

- ۱- تشکیل کمیته ارزیابی بیرونی بوسیله یک سازمان تخصصی در رشته مورد ارزیابی
- ۲- تدوین چارچوب و دستورالعمل برای ارزیابی درونی و تحلیل آن
- ۳- مطالعه و بررسی گزارش ارزیابی درونی و تحلیل آن
- ۴- تعیین و تصویب استانداردها یا مجموعه ای از الزامات متناسب با اهداف ارزشیابی
- ۵- تشکیل هیئت همگنان و آشنا ساختن این هیئت با فرایند اجرای ارزیابی درونی
- ۶- جلسه قبل از بازدید تیم ارزیابی بیرونی و توافق برسر چارچوب و نحوه انجام ارزیابی بیرونی
- ۷- بازدید هیئت همگنان از واحد مورد نظر که شامل:
 - جلسه با تیم (کمیته) مجری ارزیابی
 - جلسه با کادر اعضاء هیأت علمی
 - جلسه با منتخبی از دانشجویان

- مشاهده محیط آموزشی و پژوهشی و بازدید فضا، امکانات و تجهیزات در اختیار واحد
- جلسه پایانی با مدیر گروه و کمیته ارزیابی درونی
- ۸- تهیه و تدوین پیش نویس گزارش ارزیابی بیرونی و ارسال برای بازبینی توسط کمیته ی ارزیابی بیرونی
- ۹- تهیه و گزارش ارزیابی بیرونی که شامل:
 - بر اساس تجزیه و تحلیل گزارش ارزیابی درونی و نتایج بازدید از محل باشد.
 - پیشنهاداتی عملی، مفید و صریح ارائه نماید.
 - نقطه شروع قابل قبولی برای فعالیت هایی که باید پیگیری شوند باشد.
- ۱۰- برنامه ریزی و پیگیری

تضمین کیفیت آموزش عالی در ایران

بطور کلی در ایران با توجه به ضعف ساختاری و ضعف در توسعه زمینه های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه باید نسبت به هر گونه فعالیت ارزشیابی هشیار بود. همچنین باید شرایطی را فراهم آورد که دانشگاه ها و اجتماع علمی خود در فرایند ارزشیابی پیشقدم شوند و اهداف ارزیابی را به صورت درونی تعیین کنند و خود را با شرایط رقابتی در سطح جهان و جامعه ملی همراه سازند.

هر چند که نظر بر آن است ارزیابی در نظام آموزش عالی ایران همزمان با شروع آموزش عالی متداول شده است و فعالیت عملی در این زمینه از اواخر سال ۱۳۶۵ با تشکیل دفتر نظارت و سنجش آموزش شروع شده است اما حقیقت امر این است که روش های نظارت و ارزیابی های مورد استفاده دارای چند خصیصه مشترک هستند:

۱. هدف و چارچوب مشخصی نداشته اند.
۲. از یک روش شناسی و الگوی مشخص پیروی نکرده است.
۳. تداوم و استمرار لازم نداشته است.

۴. دیدگاه سیستمی مورد توجه قرار نگرفته و تک بعدی بوده است.
 ۵. بنا بر ضرورت و مصلحت انجام می گرفته است.
 ۶. مشارکت، همکاری و دلبستگی جامعه دانشگاهی را به دنبال نداشته است.
 ۷. ظرفیت سازی برای اعتبارسنجی، بهبود، ارتقاء و تضمین کیفیت نظام آموزش عالی را به دنبال نداشته است.
- بنابراین فعالیت های صورت گرفته بیش تر حالت انجام وظیفه و رفع تکلیف و مسئولیت داشته است.

نتیجه گیری

دانشگاه یکی از با ارزش ترین نهادهایی است که جامعه برای پیشرفت و توسعه در اختیار دارد. دانشگاه ها از یک سو حافظ و انتقال دهنده میراث فرهنگی و ارزش های حاکم بر جامعه و از سوی دیگر، پاسخگوی نیازهای اجتماعی برای کسب، اشاعه و توسعه دانش و فناوری هستند. انتظار از دانشگاه در طول زمان دچار تحول شده است و امروزه، دانشگاه به عنوان نهادی در خدمت توسعه پایدار، خود را در مقابل چالش های حضور در جامعه مبتنی بر دانایی می بیند، از این رو آموزش عالی بایستی به صورت دقیق به بررسی مؤلفه ها، عناصر و عوامل تأثیرگذار، درون دادها و فرایندها بپردازد تا بتواند در جهت افزایش کیفیت دانشگاه گام بردارد. با توجه به آنچه که گفته شد ضرورت دارد که به ساختارسازی و استقرار نظامی برای ارتقاء و تضمین کیفیت اقدام شود. از سوی دیگر نتایج مطالعات حاکی از این امر است که موفقیت برنامه های تضمین کیفیت وابسته به پذیرش و حمایت جامعه دانشگاهی در همه ی سطوح و نیز عملکرد مؤسسه به عنوان یک سازمان یادگیرنده با تعهد برای بهبود مستمر می باشد و این نیازمند وجود یک فرهنگ بهبود مستمر و ظرفیت سازی برای آن می باشد.

منابع

- بازرگان ع. ظرفیت سازی برای ارزیابی و ارتقای کیفیت نظام آموزش عالی تجربه های بین المللی و ضرورت ملی در ایجاد ساختار مناسب. ۱۳۸۲. ویژه نامه آموزش عالی، ش ۴۱، س ۱۰.
- بهرامی آ، یادگارزاده غ، پرند ک. ۱۳۸۶. تعیین خط مشی ها و عوامل اثرگذار در ارزشیابی درونی گروه های آموزشی رویکردی بر اساس پویایی سیستم. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. ش ۴۴. قابل دسترسی در سایت www.sid.ir
- رحیمی ح، محمدی ر، هاشمی پرست م. ۱۳۸۴. تضمین کیفیت در آموزش عالی مفاهیم، اصول، تجربیات. مجموعه مقالات ۵۱ نشست روسای دانشگاه ها و مراکز علمی.
- فراستخواه م، بازرگان ع، قاضی طباطبایی م. ۱۳۸۶. تحلیل مقایسه ای نظام های تضمین کیفیت آموزش عالی در جهان وجوه اشتراک و افتراق در تجربه های جهانی. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. ش ۴۴. قابل دسترسی در سایت www.sid.ir
- فراستخواه م، بازرگان ع، لوکس ک. ۱۳۸۶. بررسی رابطه نظام های تضمین کیفیت آموزش عالی با زمینه های فرهنگی و اجتماعی: نقشه ای شناختی با تأکید بر مورد ایران. نامه ی علوم اجتماعی، ش ۳۱.

- Bazargan A. 2002. *Issue and trends in quality assurance and accreditation: A case study of Iran*; UNESCO, Paris
- Hulpiau V, Waeytens K. 2001. *Improving quality of education: What makes it actually work? A case study*
- Peterson. J C. 2003. *Internationalizing Quality Assurance in Higher education*. Council for higher education, Washington
- Skaburskiene N . *Quality Assurance & Accreditations in LITHUANNIA*. Center of quality assessment in higher education
- Violeta D.R., Rector Vic. 2003. *Internal & External Quality Assurance Mechanisms in Higher Education*. International seminar quality assurance in higher education, Chisinau 21-22 May
- Van Damme, D. 1999. *Internationalization and quality assurance: Towards world wide accreditation?* Brussels